

SOCIALINĖS-EKONOMINĖS TRANSFORMACIJOS LAIKOTARPIO PROBLEMOS

ZIGMAS LYDEKA

Dvidešimtojo amžiaus pabaigoje įsivyrąja akivaizdūs transformaciniai civilizacijos socialinės-ekonominės evoliucijos pokyčiai: buvusios socialistinės šalys atsisako planingo ūkio plėtros kelio ir pasirenka rinkos ekonomiką; ekonomiškai išsivysčiusios rinkos šalys kuria poindustrinę (informacinę) visuomenę; atsilikusios agrarinės šalys formuoja industrines-agrarinės struktūras; visos pasaulio šalys priverstos spręsti globalines problemas. Tai tik keletas šiuolaikinio pasaulio transformacijos pavyzdžių, veikiančių tiek kiekvienos šalies ateitį, tiek visos civilizacijos egzistenciją.

Itin reikšmingi, sunkiai numatomi, o kartais ir nesuprantami transformaciniai pokyčiai vyksta buvusiose komandinės ekonomikos šalyse. Šiame straipsnyje, nepretenduodami į išsamius, galutinius ir neginčijamus teoretinius apibendrinimus pamėginsime susisteminti nūdienos ekonominius-politinius įvykius ir pateikti galimas jų tęstinumo, nykimo ar modifikavimosi tendencijas. Be to, nesistengsime kiekvieną teorinę išvadą pailiustruoti konkrečiu faktu. Abstraktūs teoriniai teiginiai suformuluoti remiantis Lietuvos ūkio transformavimosi praktika, taip pat adekvačiais procesais, vienokia ar kitokia forma vykusiais bei vykstančiais kitose šalyse ir aprašytais mokslinėje literatūroje.

Transformacijos (arba pereinamuoju) laikotarpiu vadinamas tas laiko tarpas, kurio metu vyksta ekonominių sistemų kaitos procesai, konkrečiai – savime nyksta (griaunama) ankstesnė ekonominė sistema ir kuriama (kuriam) nauja ekonominė sistema. Pereinamuoju laikotarpiu iki galo neveikia nė viena ekonominė sistema: nei atmesta senoji, nei besiformuojanti naujoji. Todėl transformacijos laikotarpio ūkio dėsningumai formuojasi dėl senos ekonominės sistemos tęstinumo ir inertiškumo, taip pat naujos ekonominės sistemos įsitvirtinimo ir dinamiškumo. Visa tai sąlygoja transformacijos laikotarpio

ūkio primityvumą, vulgarumą, nepastovumą, alternatyvumą, klaidų gausumą ir perdėtą ideologizuotumą.

Ekonominių sistemų transformacijos procesai gali būti tiek natūralūs, tiek ir dirbtiniai. Vadinasi, ekonominių sistemų kaita – tai tam tikrų natūralių ir dirbtinių procesų visuma. Todėl transformacijos laikotarpį Lietuvoje galima vadinti grįžimu į natūralų pasaulio ekonominės raidos kelią. Grįžimas galimas: 1) vyraujant natūraliems ekonominiams procesams (evoliucinis būdas); 2) vyraujant dirbtiniams politiniams procesams (revoliucinis būdas). Kuo skiriasi natūralus grįžimas nuo dirbtinio? Visų pirma skiriasi laikotarpio, per kurį pasikeičia ekonominės sistemos (ir pirmiausia įsigali naujoji ekonominė sistema) trukmė. Natūralus evoliucijos kelias yra gerokai ilgesnis, tačiau mažiau “skausmingas”. Tuo tarpu dirbtinių procesų kelias reiškia, kad vyrauja politinis-ekonominis vyriausybės vaidmuo. Antra, skiriasi kaitos procese dalyvaujančių subjektų sudėtis, jų aktyvumas. Dirbtinio grįžimo kelyje vyrauja politinės jėgos, valdžios struktūros, o esant natūraliam keliui vyrauja ekonominės jėgos, stimulai, saviraiškos motyvas, laisvo verslo struktūros. Ekonominės evoliucijos požiūriu rinkos ūkio sistemos sugriovimas Lietuvoje 1940-aisiais metais ir atkūrimas pastaruoju metu yra du panašūs pereinamieji laikotarpiai. Panašumą pirmiausia sąlygoja tai, kad jų metu vyrauja dirbtiniai procesai, politinio, o ne ekonominio poveikio jėgos. 1940-aisiais metais politinės prievartos būdu Lietuvos ūkį eliminavus iš natūralaus ekonominės evoliucijos proceso, pastaruoju metu į jį stengiamasi grįžti, kol kas pirmumą teikiant politinėms reformoms.

Transformacijos laikotarpio trukmė priklauso nuo to, kaip greitai susiformuoja principiniai naujos ekonominės sistemos parametrai. Žinoma, tai gali trukti ir keletą metų, ir keliolika, o gal net kelias dešimtis. Teoriniu požiūriu transformacijos laikotarpis gali tęstis pakankamai ilgai, jei įsivyras natūralus evoliucinis kelias. Jis galėtų tęstis ir trumpiau, jei natūrali evoliucija bus papildyta efektyviu išoriniu įsikišimu (vyriausybinio reguliavimu), t. y. veiksmingais dirbtiniais procesais. Suprantama, kaip yra svarbu derinti ekonomines reformas su politinėmis, pereinamojo laikotarpio pradžioje įvardyti šalies ūkio transformavimosi logiką, prioritetus ir užtikrinti jų perimamumą, keičiantis valdžios sudėčiai. Antraip pereinamasis laikotarpis gali tęstis pernelyg ilgai, kas savo ruožtu ilgintų transformacinį nuos-

rukį (ekonomikos krizę), didintų materialinį nepriteklių, socialinį diskomfortą ir net abejones rinkos ekonomikos pranašumu ir būtinybe jos siekti.

Komandinei ekonomikai transformuojantis į rinkos ekonomiką, galima pastebėti tokius reiškinius:

1) silpnėja politinis-ideologinis poveikis ekonomikai. Tuo tarpu ekonominių svertų (stimulų) poveikis ūkiniam gyvenimui turėtų stiprėti. Tai įmanoma pasiekti ribojant vyriausybės kišimąsi į rinkos ūkio veikimo mechanizmą (pvz., atšaukiant anksčiau priimtus norminius aktus, ribojančius ekonomikos dalyvių ūkinių veiksmų laisvę) ir leidžiant natūraliai veikti ekonominiams svertams. Jeigu transformacijos laikotarpis užtruktų ilgiau, tai, žinoma, vyriausybės remiamos socialinės programos padėtų stabilizuoti krizinę padėtį, mažintų socialinę įtampą ir materialinį nepriteklių;

2) formuojasi būtinos rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidos, konkrečiai: 1) užtikrinamos privačios nuosavybės teisės ir jų tęstinumas; 2) ekonomikos dalyvių veiksmus lemia asmeninis interesas, konkurencija ir rinkos kainos; 3) užtikrinamos teisinės, materialinės ir moralinės laisvo verslo garantijos; 4) laisvai pasirenkamos ir prireikus savanoriškai keičiamos nuosavybės ir ūkininkavimo formos; 5) visuomenė gerbia privatų verslą, pasitiki juo; 6) privataus verslo įsitvirtinimo ir tolesnės plėtotės neriboja mokesčių sistema, kreditų gavimo sąlygos; 7) valstybinis sektorius "taikosi" prie rinkos dėsningumų; 8) veikia būtinos darbo, finansų, žemės ir kitų prekių rinkos; 9) verslūs žmonės gali įgyvendinti savo kūrybinį ir veiklos potencialą ir kt. Kol nesusiformuos tokios prielaidos, tol tęsis komandinio ūkio žlugimas, gilės krizinė situacija. Rinkos ūkio savireguliacijos mechanizmo veikimo prielaidų formavimasis trunka gerokai ilgiau nei prievartos mechanizmo kūrimas komandinėje ekonomikoje. Suprantama ir tai, kad privatų sektorių sugriauti galima greitai, tačiau jo taip greitai sukurti neįmanoma;

3) keičiasi nuosavybės struktūra ir kartu persiskirsto ekonominė valdžia. Verslininkams būtinos pakankamos įmonės ekonominio funkcionavimo ir tolesnės plėtotės nuosavybės teisės. Todėl vieni nuosavybės objektai gali būti asmeninės nuosavybės, kiti – grupinės arba nuomojami, paimami kreditai ir kt. Ekonomikos dalyviai turėtų sutelkti nuosavybės teisių "rinkinį", būtina jų verslui efektyviai plėtoti. Išsivysčiusiose rinkos ūkio šalyse pagrindinė gamybos dalis – apie 80 proc. tenka akcinei (korporacinei) nuosavy-

bei, likusi – individualiai ir partnerinei nuosavybei. Akcinės bendrovės garantuoja šalies vidaus ūkio struktūrų gyvybingumą, užsienio ekonominę sėkmę ir technologijos pažangą. Pasaulinio ūkio istorinė patirtis ir tolesnės raidos tendencijos leidžia teigti esant tiesioginį ryšį ir priklausomybę tarp šalies ekonominio išsivystymo lygio ir jos akcinio kapitalo masto: kuo labiau šalis išsivysčiusi, tuo didesnio masto yra akcinė nuosavybė. Valstybinės nuosavybės mažėjimas ir individualios nuosavybės didėjimas reiškia, kad persiskirsto ekonominė valdžia: tolesnę šalies ūkio raidą vis labiau lemia patys ekonomikos dalyviai, o ne vien politinės-ideologinės institucijos. Tolesnė sėkminga ūkio raida skatins korporacinės nuosavybės masto didėjimą;

4) išlaisvėja šalies gyventojų verslumo potencialas. Dalis žmonių komandinio ūkio funkcionavimo sąlygomis sukaupe savotišką verslumo potencialą – sugebėjimą organizuoti, veikti dirbtinai ap sunkintomis sąlygomis, turi daug pažįstamų su panašiomis savybėmis (jie dirbo valdžios institucijose, partinėse ir visuomeninėse organizacijose, valstybinėse įmonėse). Ankstesnė komandinio ūkio makroaplinka riboja savarankiškus iš prigimties aktyvių žmonių veiksmus, neleido jiems reikštis, o pasikeitus sąlygoms tie patys žmonės tampa itin aktyviais, nori kuo greičiau “pasimėgauti” laisve. Tokie išskirtinių sugebėjimų žmonės, pasinaudodami pereinamojo laikotarpio palankumu, gausina ne tik žmogaus kapitalą, bet ir greitai turtėja, sukaupia didelį finansinį, taip pat realųjį fizinį kapitalą. Šiuos žmones galima vadinti naujaisiais kapitalistais. Be to, daugelis žmonių finansinį kapitalą buvo sukaupe dar senoje ekonominėje sistemoje. Turtingų žmonių reikia šaliai turtėti. Apibendrinant pasakytina, kad komandinio ūkio sistemoje ir pereinamuoju laikotarpiu kaupiamas pirminis kapitalas, kuris yra būtina materialinė sąlyga naujai ekonominei sistemai (mūsų atveju – rinkos ekonomikai) įsitvirtinti ir plėtotis.

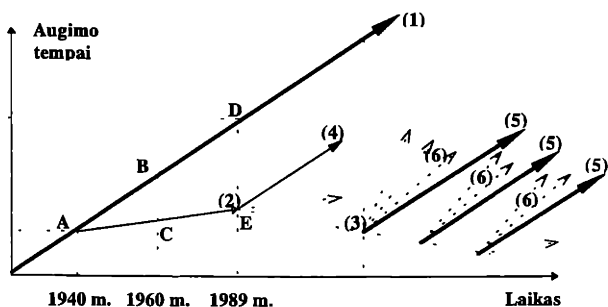
Makroekonominės politikos požiūriu komandinės ekonomikos transformavimosi į rinkos ekonomiką laikotarpiu turėtų būti *sprendžiamos dvi pagrindinės problemos*:

1) *būtina pakeisti vyraujančią šalies ekonominės raidos tendenciją, t. y. dirbtinai sukurtą ūkininkavimo modelį, kuriame vyrauja visų formų ekonominė prievarta, pakeisti jį natūraliu, pasaulio istorijoje patikrintu ūkininkavimo modeliu, grindžiamu ekonomine laisve;*

2) įveikti esamą ekonominę atsilikimą, t. y. paspartinti šalies ekonominę raidą ir priartėti prie išsivysčiusių pasaulio šalių ekonominės gerovės lygio.

Šias dvi problemas galima pavadinti strateginiais ekonominių sistemų transformacijos uždaviniais (valstybiniais interesais), kuriuos sprendžia konkreti šalis. Turinio požiūriu šių uždavinių išsprendimas reikštų atitinkamus struktūrinius nuosavybės, technologijos, vadybos, vartojimo, investicijų, infrastruktūros, galiausiai žmonių mąstymo pokyčius. Įvardytos problemos apibūdina ir šalies piliečių asmeninius lūkesčius (privatų interesą). Pirmosios problemos įveikimas reikštų sugrįžimą į natūralų pasaulinės raidos kelią, o antrosios problemos išsprendimas, kad pasiekta pasaulinio lygio ekonominė gerovė (ar bent prie jos priartėta).

Ekonominių sistemų transformacijos problemas Lietuvoje galima pavaizduoti grafiškai (žr. 1 pav., kuriame iliustruojama Lietuvos ekonominė situacija ir jos galimo kitimo tendencijos, o ne konkretūs skaičiai).

1 pav. Strateginės ekonominių sistemų transformacijos laikotarpio problemos

Kaip matome, 1940 metais Lietuvoje buvo atmesta pasaulinė natūralios raidos tendencija, kurią vaizduoja 1 rodyklė. Lietuva politinės prievartos būdu buvo priversta atsisakyti rinkos ekonomikos sistemos ir formuoti komandinį ūkį. Komandinio ūkininkavimo modelio pasirinktą ekonominės rai-

dos kryptį rodo 2 rodyklė. Iki 1940 metų Lietuvos ūkio orientacija ir jos sąlygota ekonominės plėtros sparta (žr. A tašką) atitiko pasaulinės raidos situaciją (bent jau buvo artima ir turėjo reikiamas sąlygas prie jos artėti), o vėliau dėl komandinio ūkio funkcionavimo ribotumo ekonominės plėtros sparta lėtėjo, vis didėjo atotrūkis nuo pasaulinio lygio (kaip pavyzdį žr. 1960 m. susidariusį BC masto atotrūkį). 1989 metais (o gal ir anksčiau, nes šiuo atveju datos tikslumas nėra principinis reikalas) politiniu lygmeniu atmetama ankstesnė ūkio raidos orientacija, prasideda komandinės ekonomikos suformuotos ūkio struktūros griovimas. Dėl prasidėjusios politinės-ekonominės krizės mažėjo ekonominės plėtros sparta (tai iliustruoja trečia kryptis, esanti žemiau antros krypties punktyrinio tęsinio). Ekonominės krizės gilėjimas gali trukti pakankamai ilgai, ką ir vaizduoja 3 rodyklės punktyrinis tęsinys. Ekonomikos nuosmukis yra būdingas visoms posocialistinėms šalims. Jis skiriasi nuo tų nuosmukių, kuriuos aprašo ekonominio aktyvumo svyravimų teorijos. Pastarąjį fenomeną Vengrijos mokslų akademijos profesorius J. Kornai pavadino specialiu terminu *transformacinis nuosmukis* [5]. Šiuo terminu toliau ir vadinsime ekonominių sistemų transformacijos laikotarpiu vykstantį ekonominio aktyvumo mažėjimą. Tuo pačiu metu pradedamos deklaruoti politinės nuostatos ir vykdomos pirmosios ūkio reformos, atitinkančios naują ekonominės raidos tendenciją, kurią vaizduoja ketvirtoji kryptis (ji žymima mažiau ryškia linija, rodančia politinį Lietuvos žmonių ryžtą gyventi pagal natūralius rinkos ūkio dėsnius). Kaip matome, Lietuvos žmonių politinis-ūkinis apsisprendimas atitinka pasaulinę ekonominės raidos tendenciją: ketvirtoji kryptis yra lygiagreti su pirmąja. Tačiau akivaizdus Lietuvos ekonominis atsilikimas nuo išsivysčiusių pasaulio šalių (ekonominės plėtros sparta yra labai žema). Politinės orientacijos pasikeitimas, pasireiškiantis žmonių nenoru gyventi pagal senosios politinės-ūkinės organizacijos taisykles ir siekimu aktyviai jas keisti, gali būti suprastas kaip ekonominės sistemos transformacijos pradžia. Tai reiškia, kad prasideda ankstesnės ekonominės sistemos griovimas, kuris sustiprėja dėl tolesnio savaiminio griuvimo. Yra akivaizdžios dvi tolesnio politinio-ekonominio elgesio alternatyvos: 1) galima sugriauti (atmesti) viską, kas buvo sukurta ankstesnės ūkio sistemos, ir pradėti kurti naują ūkio sistemą; 2) senosios ekonominės sistemos griovimas (griuvimas) turi būti derinamas su naujosios siste-

mos kūrimu (kūrimusi). Pasirenkant pirmąją ir iš dalies antrąją alternatyvą, kai įsigali dirbtiniai procesai, reikia žinoti, kas yra sena, netinkama ir nepriimtina naujai ekonominei sistemai. Tai įvardyti visada bus subjektyvu, kyla begalinių diskusijų, jėgas ir lėšas cikvojanti konfrontacija. Autoriaus nuomone, ne politiniai motyvai ir adekvataus turinio poveikio priemonės turėtų lemti transformacijos laikotarpio procesus, bet ekonominiai motyvai ir ekonominės jėgos turėtų įsivyrauti pereinamuoju laikotarpiu ir sąlygoti jo turinį, trukmę ir padarinius. Taigi transformacijos procesuose turėtų vyrauti natūralumas, papildytas pagrįstu vyriausybinio ekonomikos reguliavimu, išimtinai orientuotu į iškilusių socialinių problemų švelninimą. Tam tikra prasme dirbtinumas galėtų reikštis, spartinant rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidų atsiradimą, t. y. šalinant komandinio ūkininkavimo suformuotus ekonominės laisvės apribojimus, sukuriant socialines-ekonominės verslo laisvės garantavimo sąlygas, padedant keistis žmonių ekonominiam mąstymui ir veikimui. Visa tai sąlygotų principinius šalies ekonomikos ir žmonių galvosenos bei veiklumo pokyčius, užtikrinančius privataus verslo atsiradimą, įsigalėjimą ir tolesnę plėtotę. Apie rinkos ekonomikos atsiradimą tikslinga kalbėti tik kai bus sukurtos būtinos laisvos verslininkystės funkcionavimo prielaidos.

Taigi, jei pereinamasis laikotarpis prasideda politine nuostata grįžti į natūralų pasaulinės raidos kelią (tai iliustruoja 1 pav. ketvirta kryptis, atitinkanti pirmą kryptį), tai tolesnį jo turinį ir trukmę lemia rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidų atsiradimas. Susiformavus būtinoms sąlygoms, galima kalbėti apie faktinį grįžimą į natūralų pasaulinės raidos kelią (tai iliustruoja bet kuri penkta kryptis, taip pat atitinkanti pirmą kryptį). Čia vertėtų atkreipti dėmesį į keletą aplinkybių:

1. Rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidų kūrimo tempai. Kuo greičiau susiformuos būtinos rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidos, tuo trumpiau tęsis pereinamasis laikotarpis, tuo mažesnio masto bus transformacinis nuosmukis. Kuo ilgiau formosis naujoji ūkininkavimo sistema, tuo ilgiau vyraus šalyje neapibrėžtumas, ideologiniai partijų žaidimai, socialinė įtampa, tuo didesnė tikimybė, kad atsiras politinės jėgos, suinteresuotos ankstesnės ūkio sistemos restauravimu. Jei politinė nuostata – gyventi rinkos ūkio sąlygomis nėra grindžiama būtinomis ekonominėmis prielaidomis, tai tokia

nuostata yra šalies žmones apgaunanti deklaracija. Dėl šios aplinkybės 1 pav. yra nubrėžta laiko ašies atžvilgiu keletas penktą kryptį iliustruojančių ryškesnių tiesių. Jos vaizdžiai parodo pereinamojo laikotarpio trukmės ir ekonominio nuosmukio gilumo ryšį. Kuo greičiau susiformuos būtinos rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidos, tuo mažesnio masto bus transformacinis nuosmukis. Tuo atveju faktinį grįžimą į pasaulinės raidos kelią vaizduos arčiau koordinacių ašių pradžios esanti penkta kryptis. Žinoma, pereinamasis laikotarpis turi savo logiką, tačiau jei jo trukmė dirbtinai (net ir nesąmoningai) trumpinama, tai vulgarumai, neigiami padariniai intensyvėja. Čia svarbu žinoti šalies gyventojų nuostatas dėl pereinamojo laikotarpio trukmės ir pasirengimo jam: a) kęsti mažesnius neigiamus padarinius ilgesnį laikotarpį arba b) kęsti didesnio masto neigiamus padarinius trumpesnį laikotarpį.

2. *Neišvengiami naujosios ūkininkavimo sistemos atsiradimo kaštai (kaina).* Kuo ilgiau tęsis pereinamasis laikotarpis, tuo gilesnis bus transformacinis nuosmukis, ilgiau mažės šalies ekonominiai rodikliai, didės atsilikimas nuo pasaulinės raidos lygio. Transformacinio nuosmukio trukmė ir mastas priklauso nuo ankstesnės ūkininkavimo sistemos sąlygotų nuosavybės, technologijos, vadybos, vartojimo, investicijų, infrastruktūros, galiausiai žmonių mąstymo disproporcijų. Ekonominiai naujos ūkio sistemos atsiradimo kaštai (išreikšti pragyvenimo lygio smukimu, infliacijos spartėjimu, nedarbo lygio didėjimu ir kt.) bus mažesni, tačiau socialiniai kaštai (nepasitikėjimas, įtarumas, apatiškumas, noras priešintis pažangai ir kt.) gali būti didesni. Neišvengiamus pereinamojo laikotarpio kaštus arba "aukojimosi" kainą turėtų suvokti visi ekonomikos dalyviai. Kitaip tariant, naujosios ūkininkavimo sistemos atsiradimo kaštai neturėtų būti primesti, netikėti. Juos reikėtų iš anksto prognozuoti (žinoma, kiek tai įmanoma). Gal tuo atveju jie bus ir įsisąmoninti, net daugelio žmonių pateisinti. Jeigu norime gyventi rinkos ūkio sąlygomis, privalome prisiimti jos kūrimosi kaštus. Moralizavimas ar kreipimasis vien į patriotizmą, nepagrįstas politizavimas yra nepateisinami ir net žalingi metodai kurti naują ekonominę sistemą. Pereinamojo laikotarpio kaštų būtinumo suvokimas, ko gero, minimizuotų socialinę įtampą ir paspartintų rinkos ekonomikos formavimosi procesus.

3. *Pereinamojo laikotarpio subjektai ir jų aktyvumas.* Principinis klausimas: kaip aktyviai reikšis ir sieks įgyvendinti savo interesus ekonominiai

subjektai (t. y. savaveiksmiai ūkio dalyviai) ir politiniai subjektai (visų lygių politinės valdžios struktūros)? Ir vieni, ir kiti subjektai stengsis gauti svarbiausią vaidmenį pereinamuoju laikotarpiu, sieks būtent jų nuostatų teisingumo ir neliečiamumo pripažinimo. Tačiau svarbią reikšmę pereinamuoju laikotarpiu įgyja grupinis siekis valdyti transformacinius procesus, to valdymo efektyvumas, priimamų politinių sprendimų atitikimas realioms pereinamojo laikotarpio ir tolesnės naujosios ekonominės sistemos raidos poreikiams, besitęsiantis skirtingų politinių jėgų konfliktas, sprendžiamas visuomenės sąskaita ir didinantis pereinamojo laikotarpio kaštus.

Antrąją transformacijos laikotarpio problemą vaizduoja šešta kryptis (kečios rodyklės). Kaip matome, ji yra tiesiogiai susijusi su faktiniu grįžimu į pasaulinės raidos kelią, t. y. su atitinkama penkta kryptimi. Nesukūrus būtinų rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidų, neįmanoma pradėti spartinti šalies ekonominės plėtotės ir kartu mažinti atsilikimą nuo pasaulinio lygio tempų. Kuo greičiau sukursime rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidas (t. y. kuo artimesnę koordinačių ašių pradžiai pasirinktą penktą kryptį), tuo aktualesnė bus ekonominės plėtotės spartinimo problema. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad prie kiekvienos penktos krypties nubrėžta po dvi ar tris rodykles, vaizduojančias galimą šestą kryptį (tokių rodyklių gali būti ir daugiau). Tuo norima pabrėžti antrosios problemos sprendimo sudėtingumą, su kuriuo susidurs tiek valdžios struktūros, tiek ir šalies piliečiai. Sunkumą lemia tokios aplinkybės:

- 1) ekonominio atsilikimo įveikimo trukmės apibrėžimas, t. y. plėtotės tempų spartinimo režimo pasirinkimas. Norint greičiau priartėti prie pasaulinio gerovės lygio, būtina pasirinkti didesnę augimo spartą (tai vaizduoja atitinkamai statesnė šešta kryptis);

- 2) išteklių, būtinų ekonominiams atsilikimui įveikti ir plėtotės tempams spartinti radimas ir sutelkimas. Savaimė suprantama, kad tam reikalingi ištekliai yra tiesiogiai susiję su vidinėmis ir užsienio investicijomis. Tačiau yra svarbu:

- a) žmonių nusiteikimas riboti asmeninį vartojimą bei didinti taupymą ir tolesnes investicijas, kas savo ruožtu kelia didesnius finansų rinkų formavimosi reikalavimus. Žmonės didins privačias investicijas tik tada, kai pasitiks finansų rinkomis (ko negalima tvirtinti dabar, vykstant dar visiškai "jau nos" bankininkystės krizei);

b) privataus (ypač smulkaus) verslo sferos plėtojimas. Esamos smulkaus verslo plėtojimo sąlygos nežada sparčios jo plėtros perspektyvos;

c) užsienio investuotojų pritraukimas, kuris priklauso nuo šalies ūkio reformavimo eigos. Ir šiuo atveju perspektyvos nėra patenkinamos. Manychiau, kad pirmiausia svarbu aktyvinti privačias vidaus investicijas, kurios paskatintų užsienio investicijų didėjimą. Mūsų šalies problemų sprendimas labai priklauso nuo mūsų pačių nusiteikimo ir pastangų;

d) tinkamas ūkinės veiklos organizavimas ir funkcionavimo užtikrinimas, vadovaujantis universaliais efektyvios veiklos principais (veiksminga materialinių ir moralinių paskatų sistema; tiksli finansinė apskaita; operatyvus veiklos koregavimas; vadovų dalykinė kompetencija; asmeninė atsakomybė už veiklą ir jos rezultatus ir kt.).

Ekonominių sistemų transformacijos laikotarpio socialinių-ekonominių problemų sprendimą daro sudėtingesnį ir tokie momentai:

1. Rinkos ekonomikos formavimąsi apsunkina tai, kad nauja valdžia turi vykdyti ir ūkio, ir politinės sistemos pertvarką. Valdžiai iškyla problema – ar šias sistemas pertvarkyti laipsniškai, pamažu, vieną po kitos, ar jų pertvarką derinti. Pastarojo pasirinkimo padariniai yra neaiškūs ne tik ūkio dalyviams, bet ir besikeičiančioms valdžioms.

2. Ekonomikos dalyviai, nežinodami būsimos ūkio struktūros, prioritinių šalies raidos krypčių negali tinkamai plėtoti savo verslo. Todėl Lietuvoje vyrauja greito pasipelnymo verslininkystė. Stabilus ir garantuoto pelno gavimo verslininkystė tik pradeda reikštis. Dėl šios ir kitų priežasčių neįgyvendinamas ekonomikos orientacijos į ateitį principas. Savaimė suprantama, kodėl privačios investicijos į naujus, stambius projektus yra minimalios. Lietuvoje dažniausiai plėtojamas tik tas verslas, kuriam nereikia didelių pradinų investicijų.

3. Pačių naujos ekonominės sistemos dalyvių tapsmas, verslo organizavimo formų “grynėjimas” vyksta daug sparčiau nei valdžios institucijų kūrimasis. Todėl vyriausybės veiksmai kartais būna orientuoti į praeities taisyumą, o ne ateities formavimąsi. Pavėluota valdžios reakcija trukdo aktyviai ir sąžiningai ūkininkaujančių verslininkų veiksmams. Tokioje aplinkoje verslo dalyviai priversti konsoliduotis ir veikti valdžios institucijų priimamus sprendimus, kartais ignoruoti ankstesnius nutarimus. Užuoat bendradarbiavus, de-

rinus veiksmus reiškiasi valdžios ir verslo dalyvių konfrontacija, jų veiksmų priešingumas.

4. Valdžios veiksmai dėl jos pačios ir jos institucijų užsitęsusio tapsmo yra labiau situaciniai, smulkmeniški, ideologizuoti, trumpalaikiai. Jie orientuoti į senos verslo makroaplinkos tobulinimą, o ne į naujos formavimosi prielaidų kūrimą. Verslo makroaplinkos kūrimas dažnai būna epizodiškas, o ne sistemiškas ir nuolatinis, perimamas naujos vyriausybės. Politinės kultūros stoka sąlygoja ne valdžios tęstinumą, o ankstesnės vyriausybės ir jos veiksmų neigimą. Besiformuojanti valdžia negali tinkamai vykdyti rinkos makroaplinkos kūrėjo funkcijų.

Šių apibendrinimų nevertėtų suprasti kaip vien pesimistinių realybės vertinimą, situaciją be išeities. Trūkumai, klaidos, priešinimasis, veiksmų delsimas, situacijos vulgarinimas – tai neišvengiami neigiami ekonominių sistemų transformacijos laikotarpio padariniai.

LITERATŪRA

1. Drucker P. F. The New Society of Organizations. *Harvard Business Review*, 1992, September-October. P. 95–104.
2. Galbraith J. K. The New Industrial State. Chicago, 1967.
3. Hall R. E. Market Structure and Macroeconomic Fluctuations // *Economic Activity*. 1986. No 2. P. 285–338.
4. Казарновский А. С. О становление народного хозяйства и понятия "собственность" // *Вопросы методологии*, 1991. № 3.
5. Корнаи Я. Трансформационный спад // *Вопросы экономики*. 1994. № 5.
6. Lydeka Z. Verslo aplinkos samprata ir kitimo tendencijos. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Kaunas, VDU, 1995. P. 103–114.
7. Маевский В. Экономическая эволюция и экономическая генетика // *Вопросы экономики*. 1994. № 5.
8. Piggott J., Whalley J. *New Developments in Applied General Equilibrium Analysis*. Cambridge, 1985.
9. Радаев В. Концепция анализа переходного периода // *Экономист*, 1995. № 8.
10. Шумистер Й. Теория экономического развития. Москва, 1982.
11. Шанин Т. Формы хозяйства вне систем // *Вопросы философии*, 1990. № 8.
12. Вебер М. История хозяйства. Москва, 1923.

SOCIOECONOMIC PROBLEMS OF TRANSFORMATIONAL PERIOD

Zigmas Lydeka

SUMMARY

Obvious transformational changes have become prevalent in the socioeconomic evolution of civilization at the end of the XXth century: former socialist countries have refused a planned economy and have chosen a market economy; developed countries are creating a post-industrial (informed) society; developing countries are shaping industrial-agricultural structures; all countries have to solve global problems. These are several examples of our world transformation affecting both each country's future and the existence of civilization in general.

Quite important, hard to foresee, and sometimes difficult to understand, transformational changes are taking place in the countries of former command economies. The author tried to systematize the present economical and political events, indicating their tendencies to persist, end, or be modified. Every theoretical conclusion was not intended to be illustrated by definite facts. Outlined theoretical statements were made on the basis of Lithuanian economical transformational practice, as well as on similar processes in other countries and those described in scientific literature.

The transformational period of the economic system is that particular period when the process of changes of the economic system is occurring (the previous system is being destroyed, and the new system is being built). During this period, neither system usually works well. This period is influenced by an old inert system and a new dynamic one. The situation determines a rather primitive, vulgar, changeable, and temporary transformational periodical economy characterized by lots of mistakes and a stressed ideology.

Transformational processes may be natural or artificial. The transformation of economic systems is, therefore, the whole complex of some natural and some artificial processes. The transformational period in Lithuania may, then, be considered as a return to the natural development of the world economy. The article analyzes the problems of the interaction of natural, artificial, economic, and political processes.

The duration of the transformational period depends on how quickly the principal parameters of the new economic system are formed. This, of course, may last for some years or several decades. Theoretically, the transformational period may continue long enough if natural evolution is combined with effective outside interference (government regulations), i.e. artificial processes. It is quite clear why political reforms should be well-founded and well-combined with economic reforms, why the priorities of the country's development should be stated and their takeover and continuity be ensured while the governmental staff changes. Otherwise, the transformational period may extend for a very long time, while economic crisis, social discomfort, and even doubts about the necessity of a market economy rise.

The socioeconomic problems of the transformational period considered in the article are:

1. The importance of changing the dominate economical tendency based on economic freedom.
2. The eagerness to overcome the present economical retardation, to stimulate the speed of economic growth and the attempt approach the level of economy as that of developed countries.

These two problems may be called a country's strategic tasks of the transformational period.

Solving these tasks would mean corresponding changes in owning property, in technology, management, consumption, investment, infrastructure, and in the population's way of thinking. To solve the first problem is to return to the natural mode of world development. To solve the second one is to reach (or at least approach) the world economic level.

The author then analyzed the conditions which are essential for a successful solution to the main problems:

1. Establishing effective prerequisites for the functioning of a market economy.
2. The inevitable costs of the new economy.
3. Subjects and their activities.

Without the above mentioned conditions, it is impossible to succeed. The sooner the prerequisites for the functioning of a market economy are created, the more significant the problem of stimulating economic growth will be.

The second macroeconomic problem requires:

1. Choosing a high speed of economic growth.
2. Finding and accumulating the necessary resources which are, of course, associated with internal investments and foreign investments.